

Сегизбаева Назгуль Капаровнанын “Бакалавр даражасындагы студенттерди кыргыз тилин деңгээлдер боюнча үйрөтүү методикасы” деген аталыштагы 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз тили) адистиги боюнча, педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык ишине карата

РАСМИЙ ОППОНЕНТТИН ПИКИРИ

Изилдөө үчүн тандалып алынган теманын актуалдуулугу.

Тил ар бир элдин өздүк идентификациясын калыптандыруучу, анын биримдигин сактоочу каражаты жана өз ара баарлашуусунун куралы болуп саналат. Тилдин түзүлүшү, тилдеги бирдиктүү нормалардын кабыл алынышы, өнүгүшү, жазуусунун пайда болушу жана аны окуп-үйрөнүү сыяктуу процесстер менен тыгыз байланышкан. “Кыргыз Республикасынын билим берүүсүнүн 2014-2020-жылдарда өнүктүрүү стратегиясында” бүтүрүүчүлөр мезгилдин талабына ылайык илимий жана кесиптик билимдерге гана ээ болбостон, коммуникативдик каражат катарында тилди да жетишерлик деңгээлде билүүсү зарыл экендиги белгиленген.

Бул жөнүндө “2014-2020-жылдарда Кыргыз Республикасында мамлекеттик тилди өнүктүрүү жана тил саясатын өркүндөтүү программасында”: “азыркы учурда Кыргызстандагы тил саясатында мамлекеттик тилди өнүктүрүү маселеси курч бойдон калууда. Эгемендүүлүк жылдарында мамлекеттик тилди колдоого жигердүү күч-аракеттер болгондугуна карабастан, азыркы учурда мамлекеттик башкарууда, иш кагаздарын жүргүзүүдө жана кесиптик коммуникацияда, ошондой эле жогорку билим берүү системасында кыргыз тилинин колдонулуш чөйрөсүн кеңейтүүгө карата олуттуу өзгөрүүлөр байкалбайт. Мамлекеттик тил республиканын бардык окуу жайларында окутулгандыгына карабастан, кыргыз тили эне тили болгон жарандардын ондон бир бөлүгү гана кыргыз тилин билет”, - деп белгиленген.

Ошондуктан катарына бакалавр-студенттерге кыргыз тилин деңгээлдер боюнча үйрөтүүгө арналган изилдөө мамлекеттик тилди окутуп – үйрөтүүгө багытталган изилдөөлөр кыргыз педагогика илими үчүн өтө актуалдуу болуп эсептелет.

“Чет тилдерин билүүнүн жалпы европалык компетенциялары. Үйрөнүү, үйрөтүү, баалоо. Тил саясаты боюнча департамент. Страсбург 1996” деп аталган программалык документте түптөлгөн заманбап түшүнүктөрү тилди деңгээлдер боюнча үйрөтүү маселеси биринчи кезекте ата мекендик, советтик, орусиялык окумуштуулардын изилдөөлөрүнө таянган кыргыз лингводидактикасында дароо эле белгилене койгон жок.

Тилди деңгээлдер боюнча билүү жана деңгээлдер боюнча окутуу маселеси экинчи планга калтырылган. Бул маселе орусиялык лингводидактар тарабынан орус тили чет тили катары билүүсүн тестирлөө менен сертификаттарды берүү (элементардык деңгээл (A1), базалык деңгээл (A2), биринчи деңгээл (B1), экинчи деңгээл (B2), үчүнчү деңгээл (C1), төртүнчү деңгээл (C2) боюнча мамлекеттик программаны ишке киргизгенден кийин иликтенип баштаган.

Ушул жагдайлардан улам төмөнкүлөрдүн ортосунда карама-каршылыктар келип чыккан:

- Мамлекеттик (кыргыз) тилинин толук укуктуу өкүм сүрүшүнө толгон коомдук керектөөсү менен мамлекеттик тилдин B1, B2, C1, C2 деңгээлдердин “тилди алып жүрбөөчүлөр” тарабынан төмөнкү деңгээлде билүүсүнүн ортосунда.
- Тилди окутуу процессин илимий жана методикалык жактан камсыз кылуунун жетишерлик иштелип чыкпагандыгы менен билим берүү мекемелеринин ишмердүүлүгүндө бул процессти ишке ашыруу үчүн мүмкүнчүлүктөрдү жетишсиз пайдалануунун ортосунда.

Көрсөтүлгөн карама-каршылыктарды чечүүгө аракеттенүү изилдөөнүн темасын “ Бакалавр даражасындагы студенттерге кыргыз тилин деңгээлдер боюнча үйрөтүү методикасы” деп тандап алууга негиз болду. Жогоруда белгиленген карама-каршылыктарды чечүү изилдөөнүн актуалдуулугун аныктап турат.

Алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы:

1. Теориялык булактарды окуп-үйрөнүүнүн негизинде студент-бакалаврларга кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутуунун илимий-теориялык негиздери ачыкталды жана системага салынган.
2. Студент-бакалаврлардын денгээлдик коммуникативдик компетенцияларынын компетенцияларының калыптануусунун педагогикалык шарттары ачыкталды жана критерийлери иштелип чыккан.
3. Студент-бакалаврлардын коммуникативдик компетенциясынын калыптануусунун ар түрдүү деңгээлдерин диагноздоочу критерийлердин жана көрсөткүчтөр системасынын негизги мүнөздөмөлөрүн чагылдырган курамдык-мазмундук модель иштелип чыккан.
4. Өзүнүн курамына окутуунун куралдык-мазмундук моделин камтуучу сунушталган методика студент-бакалаврлардын тилди билүүсүнүн жеткиликтүү деңгээлиндеги коммуникативдик компетенциясын калыптандыруу процессине жагымдуу таасирин тийгизери далилденген.

Алынган натыйжалардын практикалык мааниси автор тарабынан сунушталган методика жогорку окуу жайларындагы окуу процессинде кеңири колдонулары менен;

Изилдөөнүн материалдары атайын курстарды өтүүдө жана квалификацияны жогорулатуу курсунда пайдаланылышы мүмкүн экендиги менен түшүндүрүлөт. Мындан тышкары бул материалдар лингводидактиканын тилди деңгээлдер боюнча окутуу маселелеринин мындан аркы изилденишинде пайдаланышы мүмкүн.

Изилдөөнүн **максаты**: студент-бакалаврларда кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутуунун методикасын теориялык жактан негиздөө жана иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн максатына ылайык төмөндөгүдөй милдеттер коюлган:

1. Темага ылайык мекендик жана чет өлкөлүк адабияттарды окуп-үйрөнүү жана талдоо менен жогорку окуу жайында кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутуунун илимий-теориялык негиздерин ачып берүү.
2. Студент-бакалаврлардын деңгээлдик коммуникативдик компетенциясынын калыптанышынын критерийлерин жана көрсөткүчтөрүн, педагогикалык шарттары аныкталган.
3. Студент-бакалаврлардын тилди талапка ылайык үйрөнүүсүндөгү коммуникативдик компетенциясынын калыптанышынын куралдык-мазмунунда модели иштелип чыккан.
4. Студент-бакалаврлардын тилди талапка ылайык (B1, B2) билүүсүндөгү коммуникативдик компетенцияларынын калыптандырууга карата сунушталган модель менен педагогикалык шарттардын эффективдүүлүгүн эксперименталдык жактан текшерилген.

Диссертациянын түзүлүшү системалуу жана логикалык жактан ырааттуу.

Диссертациянын **биринчи главада** “Тилди деңгээлдер боюнча окутуунун келип чыгышы жана өнүгүшү” деп аталып жогорку окуу жайындагы студент-бакалаврларда кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутуунун теориялык-методологиялык негиздерин ачып берүүгө арналган изилдөөнүн биринчи милдетин чечүү баяндалган. “Кыргыз Республикасында 2014-2020-жылдарда мамлекеттик тилди өнүктүрүү жана тил саясатын өркүндөтүүнүн улуттук программасы” (мындан ары Программа). Кыргыз Республикасынын Конституциясы жана “Кыргыз Республикасынын мамлекеттик тили” жөнүндө, “Кыргыз Республикасынын расмий тили” жөнүндө мыйзамдарына 2013-2017-жылдарда Кыргыз Республикасын туруктуу өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясына, Элдик биримдигин жана этникалык аралык мамилелерди бекемдөө Концепциясына, ошондой эле Кыргыз Республикасынын көп маданияттуу жана көп тилдүү түзүлүшүнүн Концепциясына ылайык иштелип чыккан. Бул программаны ишке ашырууда практикалык натыйжаларга жетишүү үчүн жарандык коомдун катышуусу менен бардык мамлекеттик

органдар менен жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу органдарынын биргелешкен иш-аракеттерин күчөтүү зарыл. Программада белгилеген максаттар жана милдеттер Кыргыз Республикасында мамлекеттик тилди өнүктүрүү жана тил саясатын өркүндөтүү боюнча улуттук программанын максаттуу индикаторлорун ишке ашыруу аркылуу ишке ашырылат. Бул программада колдонулган аныктамага ылайык “Кыргызтест” – бул тилдик компетенцияны баалоонун Эл аралык шкаласына негизделген жана Кыргыз Республикасынын өкмөтү тарабынан бекитилген мамлекеттик тилди билүү деңгээлин аныктоочу система. Тилди деңгээлдер боюнча окутуу маселеси бүгүнкү күнгө чейин аягына чейин иштелип чыга элек, талашкан жараткан төмөнкүдөй теориялык жана методологиялык жоболордон турат:

- окутуунун “методу “ жана “методикасы” (көпчүлүк учурда бир түшүнүк экинчи түшүнүк менен алмаштырылып же бирдей маанидеги сөздөр катарында пайдаланылат, мисалы, “коммуникативдик метод” жана “коммуникативдик методика”);
- “тил” жана “кеп” түшүнүгү изилдөөнүн предмети катарында лингводидактикада же тилди үйрөтүү жана анын үйрөнүүчү тарабынан өздөштүрүлүшү боюнча методика илиминде (“тил үйрөтүү” деген айрым учурда тилдин системасын үйрөтүү түшүнүгүнө ээ болуп (фонетикалык, морфологиялык, синтаксисттик система) дагы бир учурларда өздөштүрүлүп жаткан тилдин кебин (оозеки, жазуу) үйрөтүү, же ар түрдүү интенцияларды билдирүү үчүн тилдин коммуникация максатында тилдик системаны практикалык жактан үйрөтүү катарында түшүндүрүлөт;
- ар түрдүү комбинацияда изилдөөнүн объектиси болгон “тилдерди үйрөтүүнүн методдору” деген түшүнүктө же “тил”, “кеп” деген сөздөр кездешет.
- тилдик каражаттарды колдонуу менен ишке ашырылуучу “коммуникативдик тилдик компетенция” тил билүүнүн конвенциалдык деңгээлдин системасында талапка ылайык “коммуникативдик тилдик компетенциянын” калыптанышы.

Тил билүү деңгээлдеринин шкаласында (Тил компетенциясын баалоонун жалпы европалык шкаласы) төмөнкүдөй деңгээлдер каралат:

А – элементардык билүү (А1 – жан сактоо деңгээли, А2 – босого алды деңгээли), В – өз алдынча билүү (В1 – босого деңгээл , В2 – босогодон жогорку деңгээл), С - эркин билүү (С1 – кесиптик билүү деңгээл , С2 – жогорку деңгээлде билүү деңгээли);

Билгичтиктердин жана көндүмдөрдүн биримдигин чагылдырган дескрипторлордун жардамы менен баяндалган “тил билүү деңгээлинин жалпы шкаласы” негизги көнүлдүү бурууга арзыйт.

Адамга ар түрдүү иш-аракеттерди жасоого мүмкүнчүлүгүн берген билимин, билгичтиктерин, адамдык жеке сапаттарынын суммасы болгон “компетенция” түшүнүгү, өзүнө лингвистикалык (тилдик), социомаданий (тилди колдонуунун социомаданий шарттары) жана прагматикалык (тил каржаттарын атайын функционалдык максаттарда колдонуу) компоненттерин жана тил каражаттарын колдонуу ишмердүүлүгүн камтыган “коммуникативдик тилдик компетенция” түшүнүгү; конкреттүү коммуникативдик тапшырманы аткарууга багытталган белгилүү бир баарлашуу чөйрөсүндө оозеки жана жазуу жүзүндөгү текстти кабыл алуу жана же жаратуу үчүн коммуникативдик компетенцияны практикалык жактан колдонуудагы ишмердүүлүгү” түшүнүгү негизги түшүнүктөр болуп эсептелет.

Тилекке каршы, окуу китептери менен окуу куралдарынын көпчүлүгүндө үйрөнүүчү контингенттин тилдик деңгээли так көрсөтүлгөн эмес, бир гана К.А. Биялиевдин методикалык жетекчилиги менен түзүлгөн “Кыргыз тили. Мамлекеттик жана муниципалдык кызматкерлер үчүн окуу куралы” деп аталган А1, А2, В1, В2 деңгээлдери мамлекеттик кызматкерлер үчүн окуу-методикалык куралдардын сериясында жалпы европалык шкалада үйрөнүүчүлөрдүн контингенти белгиленген.

Бул тематикага арналган ата мекендик окумуштуулардын илимий-методикалык эмгектеринин ичинен М. Берлицтин Нью-Йорктогу тил борборундагы он эки деңгээлдүү системаны, Россия Федерациясындагы орус тилин билүүнүн сертификацияланган деңгээлдерин жана кыргыз тилин экинчи тил катарында жогорку окуу жайларында коммуникативдик окутуу маселелеринен обзорунда бөлүмдөгү “Жалпы европалык компетенцияларда” көрсөтүлгөн тил билүүнүн үч негизги деңгээлин анализдеген К.А. Биялиевдин доктордук диссертациясын бөлүп көрсөтүүгө болот.

Ошентип, изилдөөчүлөрдүн теориялык-методологиялык жоболорун жалпылоо менен, студент-бакалаврларга кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутуу маселеси кыргыз лингводидактикасында иштелип чыкпагандыгы жөнүндө маалымат берилген.

Аталган **экинчи главада** “Деңгээлдер боюнча окутуунун эффективдүүлүгү боюнча изилдөөнүн материалдары жана методдору” аттуу экинчи милдетке ылайык биздин изилдөөбүздүн объектиси жана предмети аныкталган.

Изилдөөнүн объектиси болуп бакалаврларга кыргыз тилин үйрөтүүдөгү окуу-тарбия процесси эсептелет. Бул процесстин мазмуну жана маңызы КРнын жогорку кесиптик билим берүүнүн Мамлекеттик стандартындагы конкреттүү багыттарда бакалаврларды даярдоонун негизги билим берүү программасына коюлган талаптар менен регламенттештирилет.

Бул багыттар үчүн жалпы нерсе болуп кыргыз тили окуу дисциплинасы катары (2018-жылдан баштап кыргыз тили кыргыз адабияты менен бириктирилген дисциплина катары каралат) расмий жана чет тилдеринин катарында гуманитардык, социалдык жана экономикалык Б1 циклинде берилгендиги эсептелет.

Бакалаврларды даярдоодогу негизги талаптарда алардын тилдик компетенциясы – мамлекеттик жана расмий тилде өзүнүн оозеки жана жазуу кебин логикалык жактан туура, аргументтештирип жана түшүнүктүү түзүүгө жөндөмдүүлүгү (ИК-2 (инструменталдык компетенция – 2); иштиктүү баарлашууга жөндөмдүүлүгү: публика алдында сүйлөө, сүйлөшүүлөрдү жүргүзүү, чогулуштарды өткөрүү, иштиктүү жазышуу, электрондук коммуникациялар (ИК-4) белгиленген. Бакалавр билиш керек: лексикалык бирдиктердин айкалышынын негизги ыкмаларын жана негизги сөз түзүүчү моделдерди; кептик баарлашуунун түрлөрү ылайык тил каражаттарынын тандоонун ыкмаларын жана мүнөздүү өзгөчөлүктөрүн; аткара алышы керек: оозеки жана жазуу формасында өзүнүн оюн туура жана аргументтештирип бере алышы керек; ээ болуусу керек: мамлекеттик жана расмий тилде жазуу жана оозеки коммуникациянын көндүмдөрүнө, чет тилинде – кесиптик багыттагы маалыматты алууга зарыл болгон көлөмдө.

“Тил билүүнүн деңгээлдеринин жалпы европалык шкаласына анчалык байланышпаган бакалаврларды кесиптик даярдоонун талаптарынын мындай регламентациясы жогорку окуу жайларынын жумушчу программалары ар түрдүү болушуна, ар түрдүү окуу китептери жана окуу куралдарынын пайдаланылышына, дисциплинаны окутууга берилген аудиториялык саатардагы айырмачылыктарынын болушуна алып келген. Натыйжада ар түрдүү жогорку окуу жайларынын студент-бакалаврларынын тилдин компетенциясы тил билүү ар түрдүү деңгээлдерине ылайык калыптанат.

Изилдөөнүн предмети болуп студент-бакалаврларга кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутуу системасы эсептелет. Бул системанын, тагыраак айтканда, кыргыз деңгээлдер боюнча окутуу методикасынын, изилдөөнүн предмети катары алынышы “2014-2020-жылдарда мамлекеттик тилди өнүктүрүү жана тил саясатын өркүдөтүү боюнча улуттук программанын”, “Билим берүү жана илим чөйрөсүндөгү тил саясаты” аттуу 2-бөлүмүндөгү 2017-жылы окутуу башка тилдерде жүргүзүлгөн мектептердин

бүтүрүүлөрдүн мамлекеттик тилди билүү деңгээли В1 деңгээлине, орто кесиптик жана жогорку окуу жайларынын бүтүрүүчүлөрүнүн мамлекеттик тилди билүү деңгээли В2 деңгээлине жетери жөнүндө айтылган талаптарына ылайык келет.

Деңгээлдер боюнча окутуу методикасынын калыптануусу үчүн төмөнкүдөй педагогикалык шарттар болууга: педагогикалык практикада тил билүү деңгээлдеринин жалпы европалык шкаласы активдүү колдонуусу үчүн мугалимдер менен методикалык иштерди уюштуруу, жумушчу программаны жана дидактикалык материалдарды: окуу китептерин, окуу куралдарын, көнүгүүлөр системасын, тил билүүнүн белгилүү бир деңгээлин чагылдырган үйрөтүүчү жана текшерүүчү тесттерди, эсселердин темаларынын тизмесин иштеп чыгуу зарыл.

Студент-бакалаврларга кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутууну изилдөө ишинде биз талдоо жана жалпылоо (мыйзам чыгаруу актыларын жана программалык документтерди: мамлекеттик тил жөнүндө мыйзамды, билим берүү стандарттарын, программаларын, ж.б.у.с.; илимий иштерди: монографияларда, диссертацияларда, авторефераттарды, изилдөө маселесине байланыштуу илимий жыйнактарда жана илимий макалаларды; окуу китептерин, окуу куралдарын, ар түрдүү дидактикалык материалдарды); анализ жана синтез (илимий-методикалык адабияттарды окуп-үйрөнүү жана студент-бакалаврга кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутуунун сунушталган методикасын жана педагогикалык моделин); педагогикалык байкоо, анкета жүргүзүү, аңгемелешүү, педагогикалык эксперимент сыяктуу изилдөөнүн методдорун пайдаланган.

Эксперименталдык иштин натыйжасында аныкталган маселелердин негизгилери болуп төмөнкүлөр эсептелет:

1. Окуу материалдарынын мазмунун жаңыртуунун зарылдыгы.
2. Заманбап талаптарга жооп берген окуу-методикалык комплексти иштеп чыгуу.
3. Студент-бакалаврларга кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окуткан окутуучулардын квалификациясын жогорулатуу.

Изилдөөнүн методдору катары анализ жана синтез методдору деңгээлдер боюнча окутуунун педагогикалык моделин түзүүгө өбөлгө болгон.

Жогорку окуу жайларынын студенттери үчүн кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутууга карата окуу-методикалык курал лексико-грамматикалык блоктон жана кептик темалардан: Өмүр баян: таанышуу, окуу, кызматы, кызуугалары, үй-бүлөсү, тандаган кесиби, болочок кесиби, окуган жери; Кыргызстандын билим берүү системасы (мектептер, колледждер, институттар жана университеттер); Бош убактысы: Эс алуу, алек болуусу,

саякаттоо ж.б. аларда B1, B2 деңгээлинин минимумдарынын чегиндеги грамматикалык темалар камтылган.

Тексттерге карата тапшырмалар кеп ишмердүүлүгүнүн 4 түрүн өнүктүрүүгө карата түзүлүп, коммуникативдик компетенцияларын калыптандырууга багытталган жана B1 деңгээлинен жогорураак B2 деңгээлине өтүүгө өбөлгө түзөт.

Тилдик компетенттүүлүк – тилдик каражаттарга (фонетикалык, орфографиялык, лексикалык, грамматикалык) темага баарлашуу чөйрөсүнө жана кырдаалына ылайык ээ болуу, үйрөнүп жаткан тилде өз оюн билдирүүнүн ар түрдүү ыкмаларына тилдик кубулуштары жөнүндө билимдерди өздөштүрүү.

Кептик компетенттүүлүк – кеп ишмердүүлүгүнүн негизги төрт түрү боюнча (сүйлөө, аудио уктуруу, окуу, жазуу) коммуникативдик билгичтиктигин өнүктүрүү, тилди жана кептин кубулуштарды (үч аспект: тил, кеп, кеп ишмердүүлүгү) билүү.

Социомаданий компетенттүүлүк – окуучулардын тажрыйбасына, кызыгууларына, психологиялык өзгөчөлүктөрүнө жооп берген баарлашуунун чөйрөсү жана кырдаалдарынын алкагындагы темаларына үйрөнүп жаткан тилдин маданияты салт-санаасына аралаштыруу, өз өлкөсүн, анын маданиятын бөтөн тилдүү маданий аралык баарлашуу.

Үчүнчү главада - «Студент-бакалаврларга кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутуу методикасынын натыйжалуулугун аныктоо боюнча эксперименталдык иштердин жыйынтыгы» - изилдөөнүн төртүнчү милдетин ишке ашыруунун жыйынтыгы берилет, ал студент бакалаврларды деңгээлдер боюнча окутууга өбөлгө болуучу иштелип чыккан педагогикалык моделдер жана педагогикалык шарттарды эксперименталдык жактан текшерүүгө багытталган.

Эксперименталдык иш үч окуу жайында өткөрүлгөн: И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети, Ош гуманитардык педагогикалык институту, Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети, И. Раззаков атындагы Кыргыз мамлекеттик техникалык университети. Констатациялоочу этап төмөнкү милдеттерди аткарууга багытталган:

1. КРнын ЖОЖдорундагы деңгээлдер боюнча окутуу абалын изилдөө.
2. Башка адистиктердеги окуган студенттердин тилдик коммуникативдик компетенцияларын аныктоо.
3. Студент-бакалаврлардын тилдик коммуникативдик компетенцияларынын калыптанышынын деңгээлине объективдүү баа берүүгө мүмкүндүк берүүчү диагностика методдорун аныктоо.

Студенттердин тилдик коммуникативдик компетенцияларынын калыптанышынын деңгээлин аныктоонун натыйжалуу ыкмасы катары эссе пайдаланылган, «Мен эмне үчүн бул адистикти тандадым» деген темадагы дилбаян (Почему я выбрал данную специальность), лексикалык корун жана тилдик компетенциясын болжол менен аныктоого мүмкүндүк берди (кыргыз тилинин морфология жана синтаксисин билүү). Мындан тышкары окуу процесси учурундагы жана андан кийин студенттерден жана окутуучулардан сурамжылоо жүргүзүү чоң мааниге ээ болгон. Констатациялоочу эксперимент учурундагы педагогикалык байкоо жүргүзүү студенттердин мамлекеттик тилди үйрөнүүгө, жалпы программага жана окутуу методуна болгон мамилесин аныктоого мүмкүндүк берген. Студенттер иш кагаздарын кыргыз тилинде жүргүзүүгө өткөндөн кийин мамлекеттик тилдин зарылдыгын так, даана түшүнүп калышкандыгы, келечектеги кесиптик ишмердиги тууралуу кам көрүп жатышкандыгы байкалган. Студенттер менен маектешкен учурда Чүй өрөөнүндө, же чоң шаарларда туулуп-өскөндөрү мамлекеттик тилди төмөнкү деңгээлде билишкендиги жана аларда келечектеги кесиптик ишмердиги тууралуу тынчсызданганы байкалган. Ал эми мугалимдерди көбүнчө окуу процессинин мазмуну жана формасы, мамлекеттик тилди окутууга бөлүнгөн сааттын көлөмү кызыктыра тургандыгын белгилешкен.

Педагогикалык эксперименттин констатациялоочу этабында кептик ишмердиктин ар кандай түрлөрү боюнча билим, билгичтик жана көндүмдөрдү аныктоого арналган тесттер, тапшырмалар иштелип чыкты. Мисалы, жазууну текшерүү боюнча студенттерге «Кыргызстандын курорт, санаторийлери» (Курорты и санатории Кыргызстана) деген анча чоң эмес текстти угуп, изложение жазуу сунушталган. Сүйлөөнү текшерүү боюнча (монологдук жана диалогдук кеп) «Кыргызстан тууралуу жалпы маалымат» (Общая информация о Кыргызстане) деген текст өз алдынча иштөө үчүн берилген, бул тапшырманы студенттер кийинки сабакта оозеки айтып бериши керек. Окутуучу студенттерге берилген тексттин айрым абзацтары боюнча башкы маалыматты бөлүп алып, суроо түзүүнү тапшырат. Мына ушундай ыкмада студенттердин монологдук жана диалогдук кеп боюнча билгичтиктери жана көндүмдөрү текшерилди. Ушул эле текст лингвистикалык компетенцияны текшерүү үчүн колдонулду (тилдик коммуникативдик компетенциянын курамдык бөлүгү катары). Аталган тексттеги сүйлөмдөр жана сөз айкаштары грамматикалык тестте камтылды (морфологиялык - таандык, жөндөмө, зат атоочтун жак, этиштин чактары, чакчылдардын мүчөлөрү, этиштин жак мүчөлөрүн билүү; синтаксистик –

сүйлөм жана сөз айкаштарынын курамындагы сөздөрдү айкашуулар типтерин билүү). Окуп түшүнүүнү текшерүү.

Үчүнчү студенттерге бир нече мүнөт ичинде таанышуу үчүн текст берилди (окуу) (мисалы, «Кыргызстандагы туризм», «Кыргыз Республикасынын Конституциясы»), окуп бүткөндөн кийин тексттерди жыйнап алып, суроолор жазылган тесттер таркатылат. Угуп түшүнүүнү текшерүү үчүн (аудио) Кыргызстан тууралуу лингвистикалык аймак таануу боюнча көлөмдүү эмес текст берилет (айрым учурда бир нече абзац), окутуучу окуп берет, андан кийин суроолор берилген тест таркатылат.

Ушундай эле тапшырмалар, тесттер жана көнүгүүлөр көрсөтүлгөн тилди билүү деңгээлдери боюнча билим, билгичтик жана кептик ишмердиктин көндүмдөрүнүн калыптангандыгын көрсөтүү үчүн жасалган калыптандыруучу экспериментте колдонулган.

Студенттердин билим, билгичтик жана көндүмдөрүн баалоодо билимди өздөштүрүү боюнча коэффициенттин формуласы колдонулду – $K=R:Q$ (K – билимди өздөштүрүү коэффициенти, R – туура аткарылган тапшырмалардын саны, Q – тапшырмалардын жалпы саны). Ошону менен бирге билим жана билгичтиктердин төмөнкү градациясы берилди: эгер туура жооптордун саны 60 пайыздан аз болсо болсо, анда баа – канааттандырырлык эмес; 60 дан 69 – канааттандырырлык; 70 ден 84 – жакшы; 85 ден 100 пайыз – эң жакшы; башкача айтканда, «канаттандырырлык» деген баа төмөн, бирок мүмкүндүк берилсе боло турган коммуникативдик тилдик компетенциясынын деңгээлин көрсөтөт, (анын аспектинен өз алдынча), «жакшы» деген баа – орто деңгээл, «эң жакшы» деген баа – жогорку деңгээл тууралуу маалымат берет.

Педагогикалык эксперименттин калыптандыруучу этапта иштеп чыккан структуралык-мазмундук педагогикалык моделге таянды жана студент-бакалаврларды кыргыз тилине деңгээлдер боюнча окутуунун биз сунуштаган методикасынын негизги компоненттерин чагылдырып турат. Аталган этаптын өзгөчөлүгү окуу процессинде окутуучулар «тилди билүүнүн деңгээлдеринин жалпы шкаласын» тааныштыруу менен чектелбестен, изилдөөчү тарабынан сунуштаган деңгээлдер боюнча окутуу методикасын колдонуу менен өтүүдө турат. Алар сунушталган тилдик коммуникативдик компетенцияны калыптандырууга өбөлгө болуучу B1, B2 деңгээлдери боюнча жумушчу программа, дидактикалык материалдарды пайдаланышкан. Уюштуруу учурлары, үй тапшырманы текшерүү, жаңы кептик жана грамматикалык темаларды өтүү менен бирге салттуу сабактар жана инновациялык ролдоштурулган сабактар өтүлгөн: ролдоштурулган жана иштиктүү оюндар (мисалы: «Турагент жана турагенттиктин кардары»), диспуттар (мисалы: «Ысык-Көлүбүз турганда чет өлкөгө эс алууга баруунун

канчалык зарылдыгы бар?») мээге чабуул (мисалы, «Кыргызстан – туристтердин бейиши!») дидактикалык принциптерге таянуу – илимий, ырааттуу, көрсөтмөлүү, минималдаштыруу, сабактын кырдаалдык-тематикалык негизи, жигердүүлүк ж.б. Бирок билим берүү процессиндеги башкы нерсе катары тилдик коммуникативдик компетенцияны калыптандырууга өбөлгө болуучу В1, В2 деңгээлдери боюнча берилген тилдик жана кептик материалдардын дал келишин эсептөөгө болот. В1 деңгээли – Чүй өрөөнүндө жана чоң шаарларда жашаган студенттер, В2 – аймактардан келген студенттер үчүн сунушталат.

Иштин аягында изилдөөнүн жалпы жыйынтыктары, корутундулар жана практикалык сунуштар, адабияттардын тизмеси, тиркеме берилген.

Сегизбаева Назгуль Капаровнанын “Бакалавр даражасындагы студенттерди кыргыз тилин деңгээлдер боюнча үйрөтүү методикасы” аттуу диссертациялык ишинде берилген илимий жоболордун, жыйынтыктарын жана сунуштардын негизделиш даражасы жогору жана анын практикалык мааниси боюнча ЖОЖдордогу кыргыз тилин окутуу процессинде: - квалификацияны жогорулатуу курстарында, атайын курстарда изилдөөнүн материалдарын колдонуу; изилдөөнүн материалдарын кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутууну калыптандырууда окуу куралдарынын, окуу колдонмолорунун авторлорунун эмгектери менен бирдикте колдонууну сунуш кылабыз.

Диссертациялык авторефератында изилдөөнүн мазмуну, негизин чагылдырган, андан эмгектин логикасын аңдап билүүгө болот. Иштин теориялык ойлору практикада сынактан өткөрүлгөн.

Жарыяланган эмгектердин саны – 17 жана алар теманын негизги жазылган, ЖАК талап кылган басылмаларда жарыяланган.

Диссертациялык изилдөөдө “Бакалавр даражасындагы студенттерди кыргыз тилин деңгээлдер боюнча үйрөтүү методикасы” илимий-методикалык негиздери теориялык жана практикада орчундуу маселелери ийгиликтүү аныкталышы менен бирге, иштин жалпы сапатына анча таасир эте албаган айрым кемчиликтер да кездешет.

Алар:

1. Биринчи главада проблемага карата сунушталган программанын жетишкендиктери, ийгилиги көрсөтүлбөгөн. Типтүү программа анализденип, аларды окуу китептериндеги тилди үйрөтүүнүн деңгээлдери салыштырылып, алардын айрым бөтөнчөлүктөрү сунушталса болмок.
2. Экинчи главада изденүүчүнүн тилди үйрөтүүгө карата методикасынын теориясы жана практикасы сунушталган. Бирок тилди үйрөтүүнүн деңгээлдеринин мазмуну толук ачылбаган. Биздин оюбузча, тилди

